

Agenda

voor het

Dierbeleid

Morele vraagstukken en speerpunten
voor het dierbeleid in Nederland

Een zienswijze van de Raad voor Dierenaangelegenheden

RDA 2010/01

RAAD VOOR DIERENAANGELEGHENEDEN

Aanbiedingsbrief

Aan: Mevrouw G. Verburg,
Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Den Haag, 20 juli 2010

Excellentie,

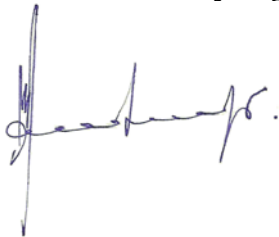
De Raad voor Dierenaangelegenheden heeft op uw verzoek de relevante ethische kwesties die van invloed kunnen zijn op het denken over dieren in Nederland geanalyseerd.

Op grond van deze analyse constateert de Raad allereerst dat het maatschappelijke en politieke *debat* plaats moet maken voor *dialog*. In deze dialoog moet ruimte zijn voor *alle* ter zake doende aspecten en opvattingen. Deze dialoog zal de basis moeten vormen voor het dierbeleid.

Voor een duurzaam en consistent dierbeleid is bovendien een herijking van het besluitvormingsproces nodig. Daartoe doet de Raad de volgende aanbevelingen:

1. De overheid dient haar beleid aan de hand van een transparant en integraal *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* op te stellen en te actualiseren.
2. De overheid dient de kennis van en morele opvattingen over het houden van dieren regelmatig te inventariseren in een *Trendanalyse Denken over Dieren*.
3. Aan de hand van het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* dient de overheid de antwoorden op de volgende vraagstukken te actualiseren:
 - a. De rechtvaardiging van het *feit* dat wij dieren houden.
 - b. De rechtvaardiging van de *doelstellingen* waarvoor wij dieren houden. Deze afweging zou moeten leiden tot een *Positief- en Negatieflijst Doelstellingen Dierhouderij*.
4. Met betrekking tot de *wijze* waarop wij dieren houden, dient de overheid invulling te geven aan de zienswijze *Verantwoord Houden* van de RDA.
5. De elementaire wetenswaardigheden met betrekking tot het omgaan met en het houden van dieren dienen opgenomen te worden in de lesstof van het Nederlandse basisonderwijs.
6. De transparantie dient in alle vormen van dierhouderij bevorderd te worden.
7. De overheid moet inventariseren welke rollen en verantwoordelijkheden zij heeft ten aanzien van niet- en zgn. semigehouden dieren in natuurgebieden en in het wild.

Uw vraagstelling was geen eenvoudige, hetgeen tot uitdrukking komt in het feit dat zelfs binnen de Raad geen consensus is over *elk* onderdeel van deze zienswijze. Ik vertrouw er niettemin op dat de Raad voor Dierenaangelegenheden met deze zienswijze een constructieve bijdrage levert aan het dierbeleid in de komende kabinetsperiode.

Prof. dr. Henk Vaarkamp,
voorzitter Raad voor Dierenaangelegenheden

INHOUD

1	Samenvatting.....	3
2	Vraagstelling.....	5
3	Inleiding.....	6
	3.1 De status van het dier in de Nederlandse samenleving.....	6
	3.2 Wet- en regelgeving.....	7
	3.3 Opvattingen en polarisering in het huidige debat in Nederland.....	7
4	(Dier)ethische principes.....	9
	4.1 Intrinsieke waarde.....	9
	4.2 Reflectief Evenwicht.....	9
5	Overwegingen.....	11
	5.1 Afwegingsmodel voor Dierbeleid.....	11
	5.1.1 De maatschappelijke moraal.....	13
	5.1.2 Mogen wij dieren houden?.....	14
	5.1.3 Voor welke doeleinden mogen wij dieren houden?.....	14
	5.1.4 Op welke wijze mogen we dieren houden?.....	15
	5.2 Vraagstukken op de kortere termijn.....	15
	5.2.1 De dierlijke productie in Nederland.....	15
	5.2.2 De rol van de overheid bij marktwerking en dierenwelzijn.....	16
	5.2.3 Schaalgrootte in de dierhouderij.....	16
	5.2.4 Het transport van levende dieren over grote afstanden.....	16
	5.2.5 Het doden van dieren.....	16
	5.2.6 Het fokken van dieren met schadelijke raskenmerken.....	17
	5.2.7 Het welzijn van niet- of semigehouden dieren in natuurgebieden.....	17
6	Conclusies en aanbevelingen.....	18

WERKWIJZE

Na de definitieve formulering van de vraag heeft het RDA-team een inventarisatie gemaakt van de relevante maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op het denken over dieren in Nederland. Tegelijkertijd is gekeken naar diverse wetenschappelijke methodes om het denken over dieren te modelleren. Al deze informatie is samengebracht in een syllabus die als basis diende voor een plenaire bespreking van dit vraagstuk in een raadsvergadering. Doel van deze raadsvergadering was het identificeren van de te agenderen diervraagstukken voor de komende kabinetsperiode. Vervolgens heeft een Forum bestaande uit 13 raadsleden de uit deze raadsvergadering verkregen informatie verwerkt tot een conceptzienswijze. Na raadpleging van alle raadsleden door middel van een zgn. Horizontale Toetsing heeft de voorzitter van de Raad in samenspraak met het Forum de zienswijze vastgesteld op 20 juli 2010 als zienswijze van de Raad voor Dierenaangelegenheden. Vervolgens is deze aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aangeboden en door de RDA gepubliceerd.

1 Samenvatting

De Raad beantwoordt de vraag *'Welke ethische kwesties op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid zouden de komende jaren geadresseerd moeten worden door het ministerie van LNV, indachtig de heersende grondhoudingen en de te verwachten veranderingen daarin?' als volgt:*

Opvattingen over dieren zijn onomstotelijk cultuur-, tijd-, plaats- en contextgebonden. Tegelijkertijd zijn veel mensen bovendien niet consistent in hun opvattingen over dieren: één en dezelfde persoon kan al naar gelang de omstandigheden op verschillende manieren naar dieren kijken. De Raad constateert dat er een toenemende tweedeling in de maatschappij is opgetreden: enerzijds is het houden van productiedieren in de loop der tijd meer en meer verzakelijkt, waarbij de dieren steeds meer als een productiemiddel gezien worden. Anderzijds worden gezelschapsdieren steeds vaker vermenschlijkt en krijgen ze de rol van gezinslid toebedeeld. Beide dierbeelden zijn gebaseerd op eenzijdig georiënteerde opvattingen en onvolledige informatie over dieren en doen daarom geen recht aan het dier.

Daarnaast ziet de Raad een inconsistentie tussen het belang dat mensen aan dierenwelzijn zeggen te hechten en datgene wat ze in de praktijk aan dierenwelzijn doen, direct en indirect. De Raad is van mening dat in onze ontzuilde, multiculturele en geïndividualiseerde maatschappij één eenduidig systeem dat alle opvattingen over dieren, dierhouderij en mens-dierrelaties verklaart uit de *grondhoudingen* van mensen jegens dieren, een utopie is.

De actuele dominante opvattingen in het denken over dieren zijn wel enigszins te duiden, evenals de knelpunten in de opvattingen over de positie van het dier en over de mens-dierrelatie. Zo zien we bijvoorbeeld dat dierenwelzijn steeds prominenter op de agenda van het maatschappelijk debat staat, worden in toenemende mate gezelschapsdieren anders gezien dan productiedieren, en zien we een toenemende diversificatie in de opvattingen over dieren in de Nederlandse maatschappij.

Met het oog op deze maatschappelijke ontwikkelingen en de veranderingen in het denken over dieren concludeert de Raad dat het voor het duurzaam oplossen van de actuele diervraagstukken noodzakelijk is om de onderliggende, fundamentele vraagstukken te beantwoorden. In het kader daarvan komt de Raad tot de volgende conclusies en aanbevelingen.

I. Afwegingsmodel voor Dierbeleid

Ten aanzien van het overheidsbeleid op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid constateert de Raad dat dit consistentier en transparanter kan en moet. De Raad is van mening dat de overwegingen die ten grondslag liggen aan het beleid en de regelgeving op dit gebied transparant moeten worden gemaakt. Ten behoeve van de transparantie en consistentie van haar beleid zou de overheid zich moeten bedienen van een – openbaar, transparant en integraal – *'Afwegingsmodel voor Dierbeleid'*.

Dit *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* dient gebruik te maken van de meest recente wetenschappelijke kennis en van de maatschappelijk breed gedragen morele opvattingen ten aanzien van dierhouderij, dierenwelzijn en diergezondheid. Dit impliceert dat beleid en regelgeving telkens opnieuw, met de meest recente kennis en indachtig de heersende maatschappelijke opvattingen, geactualiseerd dienen te worden. Het impliceert tevens dat de overheid de kennis en morele opvattingen over dieren regelmatig inventariseert in een *'Trendanalyse Denken over Dieren'*.

In het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* dienen alle relevante belangen afgewogen te worden die samenhangen met de dierhouderij in Nederland. De Raad is van mening dat daarbij ten minste de volgende belangen aan bod moeten komen: volksgezondheid, dierenwelzijn, milieu en economie.

- II. De Raad constateert dat het – historische – feit dat mensen dieren houden tegenwoordig niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Daarom dient het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* als eerste gebruikt te worden voor een heroverweging van de principiële rechtvaardiging van het houden van dieren: Op welke gronden komen wij tot het besluit dat het moreel aanvaardbaar is dat de mens dieren houdt?
- III. De Raad constateert tevens dat de gebruikscontext (het doel waarvoor dieren worden gehouden) van groot belang is voor de opvattingen die mensen hebben over de positie van het dier en over de mens-dierrelatie. Zo mag een nerts nog wel als gezelschapsdier worden gehouden, terwijl de Tweede Kamer onlangs besloten heeft dat het houden van nertsen voor de bontproductie niet langer acceptabel is in Nederland¹. De Raad is van mening dat de (morele) afweging van het gebruik van dieren voor alle gebruiksdoelen expliciet moet worden gemaakt. De overwegingen die hebben geleid tot het wel of niet goedkeuren van het houden van dieren voor alle diverse doeleinden dienen aan de hand van het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* te worden geactualiseerd. Dit zou bijvoorbeeld moeten leiden tot een '*Positief- en Negatieflijst Doelstellingen Diergebruik*'.
- IV. Ten aanzien van de wijze waarop wij dieren houden verwijst de Raad naar zijn zienswijze *Verantwoord Houden* (gepubliceerd maart 2010), over de rollen en verantwoordelijkheden ten aanzien van gehouden dieren. De Raad is van mening dat er ook een dergelijke zienswijze ten aanzien van niet- en semigehouden dieren moet komen, onder andere vanwege de publieke en politieke debatten over het welzijn van grote grazers in natuurgebieden. Daarbij is de Raad van mening dat het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* ook ingezet kan worden om tot een heldere en maatschappelijk breed gedragen definitie te komen van 'gehouden' en 'niet gehouden' dieren – en de eventuele gradaties daarin.
- V. Tot besluit is de Raad van mening dat de kennis van burgers in Nederland ten aanzien van dierhouderij en dierenwelzijn vergroot moet worden, zodat morele opvattingen vooral gebaseerd worden op relevante en juiste informatie en een zorgvuldige afweging van alle relevante factoren. Daartoe dienen onderwerpen als dierhouderij en dierenwelzijn opgenomen te worden in het curriculum van het Nederlandse (basis-) onderwijs en dient de transparantie in alle vormen van dierhouderij zodanig te worden bevorderd, dat een afweging op basis van relevante en juiste informatie door de burger mogelijk is.
- VI. Indachtig de maatschappelijke ontwikkelingen adviseert de Raad de volgende actuele diervraagstukken voor de komende kabinetsperiode te agenderen:
- De dierlijke productie in Nederland
 - De rol van de overheid bij marktwerking en dierenwelzijn
 - Schaalgrootte in de dierhouderij
 - Het transport van levende dieren over grote afstanden
 - Het doden van dieren
 - Het fokken van dieren met schadelijke raskenmerken
 - Het welzijn van niet- en semigehouden dieren in natuurgebieden

¹ De Raad verwijst hier ook naar het rapport 'Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van productiedoelen in de dierhouderij', Rathenau Instituut, 2000

2 Vraagstelling

Minister Verburg van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit vroeg de Raad in een brief d.d. 12 november 2009 het volgende: *Hoe kunnen inzicht in en erkenning van verschillende grondhoudingen en opvattingen in de maatschappij een bijdrage leveren aan het debat en de beleidsvorming over dierenwelzijn en diergezondheid en verdere polarisatie voorkomen?*

Nadat het Kabinet Balkenende IV eind februari 2010 de demissionaire status verkreeg is de vraagstelling in samenspraak met het ministerie van LNV als volgt aangescherpt: *Welke ethische kwesties op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid zouden de komende jaren geadresseerd moeten worden door het ministerie van LNV, indachtig de heersende grondhoudingen en de te verwachten veranderingen daarin?*

3 Inleiding

Een breed scala van maatschappelijke ontwikkelingen is van invloed op de wijze waarop wij in Nederland over dieren en over de mens-dierrelatie denken. De beschrijving hieronder pretendeert geenszins compleet te zijn, maar is slechts bedoeld als inkadering en achtergrondschets voor de conclusies en aanbevelingen van de Raad. Voor het formuleren van deze conclusies en aanbevelingen heeft de Raad gebruik gemaakt van een veel bredere schets van (maatschappelijke) ontwikkelingen en wetenschappelijke modellering voor het denken over dieren.

3.1 De status van het dier in de Nederlandse samenleving

De huidige maatschappelijke discussies over diergezondheid en dierenwelzijn en de daarbij gebruikte argumenten zijn niet nieuw. Massale uitbraken van besmettelijke dierziekten zijn van alle tijden en in de achttiende eeuw waren er al discussies over het gebruik en het doden van dieren, proefdierkunde en vivisectie. In de loop van de moderne tijd heeft de Westerse mens een duale, contextafhankelijke houding tegenover dieren ontwikkeld, waarbij exploitatie (bijvoorbeeld gebruikscontext) en affectie (bijvoorbeeld aibaarheid) gemakkelijk worden afgewisseld. De belangen van mens en dier worden steeds meer afgewogen tegen de achtergrond van enerzijds een toegenomen vermenschlijking en anderzijds een sterke verzakelijking.² Deze dualiteit is niet los te zien van de religieuze, economische en emotionele waarden die in onze samenleving aan het dier worden toegekend, waardoor een diversiteit aan dierbeelden en opvattingen - zelfs binnen dezelfde persoon - tegenover dieren in verschillende gebruikscontexten is ontstaan. Zo wordt in de Nederlandse maatschappij het welzijn van een muis over het algemeen minder belangrijk gevonden dan het welzijn van een hond - en wordt aan het welzijn van een muis die als gezelschapsdier wordt gehouden een andere waarde toegekend dan aan dat van een muis die als proefdier wordt gebruikt of aan dat van een muis die als 'plaagdier' wordt bestempeld.

De vergaande rationalisatie van de intensieve veehouderij en de vervreemding van de moderne stedeling van het platteland en de voedselproductie, hebben bijgedragen aan verschillende en deels conflicterende sets van waarden en normen over onze omgang met dieren. Door de voortschrijdende industrialisatie (mede in de veehouderij), verstedelijking, ontkerkelijking en de toegenomen kennis over dieren en aandacht voor dierenwelzijn is de houding van de moderne burger tegenover de jacht, het natuurbeheer, de slacht en het ruimen van productiedieren wezenlijk veranderd. Het stimuleren van de voedselproductie en daarmee van de veehouderij door de (Nederlandse en ook Europese) overheid leidde de laatste decennia niet alleen tot het verbeteren van de gezondheidssituatie van de veestapel, een gegarandeerde en veilige voedselvoorziening en hoge exportinkomsten, maar ook tot het controversiële non-vaccinatiebeleid, de toename van het antibioticagebruik, meer langeafstandstransport van levende dieren en de aanpassing van dieren aan houderijsystemen in plaats van andersom.

Het steeds intensievere contact tussen mensen en hun gezelschapsdieren (inclusief het paard) leidde ook tot toegenomen betrokkenheid bij dieren: de overgrote meerderheid van deze dieren wordt niet meer als nutsdier gebruikt, maar wordt gehouden voor gezelschap (of soms als decoratie, als statussymbool en voor sport en spel). Overigens is er ook een aanzienlijke groep mensen die gezelschapsdieren houdt voor professionele (beveiliging, search & rescue, blindengeleidehonden, hulphonden) of commerciële (fok, handel, dierenparken) doeleinden.

De laatste decennia zien we een sterke uitbreiding van de gezelschapsdierensector. Naast het plezier dat veel mensen aan gezelschapsdieren beleven, zijn illegale handel, erfelijke gebreken als gevolg van eenzijdig fokbeleid, afwijkingen door ongebalanceerde voeding en het doden van jongen vanwege niet gewenste raskenmerken of sexe ook inherent aan deze sector. Objectief beschouwd is het verschil tussen gezelschaps- en

² Karel Davids, *Dieren en Nederlanders. Zeven eeuwen lief en leed* (Utrecht 1989); Amanda Kluvel, *Mens en dier. Verbonden sinds de zesde dag: een cultuurgeschiedenis* (Amsterdam & Antwerpen 2009) 50-76.

productiedieren wat betreft dierenwelzijnkwesties daarom kleiner dan het in eerste instantie lijkt. Getalsmatig (dierenwelzijn gaat over individuen) worden in de veehouderij echter veel meer dieren gehouden dan in de gezelschapsdierensector. De Raad concludeert dat de status van het dier in de welvaartsstaat Nederland in de laatste decennia onmiskenbaar is veranderd.

3.2 Wet- en regelgeving

De veranderende maatschappelijke opvattingen over de positie van het dier worden weerspiegeld in de politieke aandacht hiervoor en in de wetgeving over dieren die in de loop van de tijd tot stand is gekomen. De meeste wet- en regelgeving is ontstaan om de gezondheid van dieren te beschermen en te verbeteren. Economische belangen stonden hierbij voorop. Tussen de Wet ter afwendig van de runderpest uit 1799, de Veewet van 1870 en de Gezondheids- en welzijnswet voor Dieren (GWWD) van 1992 bestaat een duidelijke continuïteit. Maatregelen ter voorkoming of bestrijding van dierziekten zijn in de loop van de twintigste eeuw in internationaal verband enorm uitgebreid. Tussen de Vleeskeuringswet (1919), de Destructiewet (1942) en de EU Hygiëneverordening (2006) bestaat een soortgelijke continuïteit op het gebied van sanitaire wetgeving over dierlijke voedingsmiddelen. Door middel van de Wet op de uitoefening van de diergeneeskunde (1874-1990) werd de deskundigheid van veterinaire zorg voor dieren geregeld. Met de Antibioticawet (1964) en de Diergeneesmiddelenwet (1985) trachtte de wetgever de hele keten van de productie tot de toediening van diergeneesmiddelen te beheersen.

De wet- en regelgeving op het gebied van dierenwelzijn is geringer in omvang, maar werd onder druk van de publieke opinie vooral in de laatste decennia uitgebreid. Dierenmishandeling staat sinds 1886 in het Wetboek van Strafrecht en in 1961 kwam er een aparte Wet op de dierenbescherming. In de tussenliggende periode kwam er regelgeving voor trekhonden (1910), verplichte bedwelming van slachtvee (1919), transport van vee per spoor (1928) en over de weg (1938). De Wet op de Dierproeven van 1977 bracht het gebruik van proefdieren onder overheidstoezicht. In 1992 werd de Wet op de dierenbescherming opgenomen in de GWWD, samen met andere welzijnsonderwerpen als het doden van dieren, huisvesting en verzorging (legkippen, varkens, kalveren), het Honden- en kattenbesluit, vervoer en het Ingrepenbesluit. Het begrip intrinsieke waarde van het dier vormde hierbij het ethische uitgangspunt. In het ontwerp voor de Wet Dieren wordt de diverse wet- en regelgeving over dieren verder onder één noemer gebracht. Deze ontwikkelingen staan overigens niet op zichzelf, maar worden geflankeerd door en komen deels voort uit Europese regelgeving.

3.3 Opvattingen en polarisering in het huidige debat in Nederland

Opvattingen over mens-dierrelaties zijn culturele, sociale en politieke constructies die tijdgebonden zijn. Discussies over de vraag in hoeverre de mens gelijkwaardig is aan het dier worden al eeuwenlang gevoerd. In de wetenschap wordt het verschil tussen mens en dier sinds de evolutieleer van Darwin als minder scherp ervaren en het religieuze beeld van de mens aan de top van de schepping heeft voor velen aan kracht ingeboet. Onderzoek naar diergedrag laat zien dat eigenschappen die als specifiek menselijk werden beschouwd, ook bij (bepaalde soorten) dieren kunnen voorkomen³, terwijl 'primitieve' instincten en emoties ook een rol spelen bij de aansturing van menselijk gedrag. De verschillen tussen mens en dier boeten daarmee aan belang in, ten gunste van de overeenkomsten. De visies van individuele mensen hangen sterk samen met het feit of de *verschillen of overeenkomsten* tussen mensen en dieren worden benadrukt.

Zoals gesteld in 3.1 is in de afgelopen decennia een breed scala aan dierbeelden en opvattingen over de (morele) positie van het dier en de (postmoderne) mens-dierrelatie manifest geworden. Dit wordt weerspiegeld in de wetenschappelijke literatuur.⁴ Naast de

³ Frans de Waal, 2009. 'Een tijd voor empathie: wat de natuur ons leert over een betere samenleving'

⁴ Steve Baker, 'Animals, representation, and reality', *Society & Animals* 9 (2001) 189-201; Paul Cliteur, *Darwin, dier en recht* (Amsterdam 2001); Kluveland (noot 1); Frank Kupper, *Democratizing animal biotechnology* (Amsterdam 2009); Peter Sandøe & Stine Christiansen, *Ethics of animal use* (Oxford 2008); Paul Schnabel, 'Het doden van dieren: een sociologische visie op wat sociaal kan en a-sociaal is geworden', in: P.A. Koolmees, J.M.

traditionele indeling in productiedieren en gezelschapsdieren worden vanuit filosofische, ethische, sociaalhistorische en culturele benaderingen verschillende indelingen gehanteerd. Vanuit de ethiek worden onder meer utilistische, deontologische en relationele visies op de relatie mens-dier gebruikt. De socioloog Paul Schnabel formuleerde een classificatie van dieren zoals we die in het dagelijks leven hanteren.⁵ Op basis daarvan wordt in de samenleving onze omgang met dieren als sociaal of asociaal bestempeld.

Was het houden van allerlei dieren voor diverse doeleinden eeuwenlang een gegeven, tegenwoordig is dat niet langer vanzelfsprekend. De problematiek rond BSE, de uitbraken van besmettelijke veeziekten als Varkenspest, Mond- en Klauwzeer en Vogelgriep, circusdieren, de malafide hondenhandel en ander dierenleed waar media op inzoomden en recent de Q-koorts, leidden ertoe dat de gezondheid en het welzijn van dieren steeds nadrukkelijker op de politieke agenda kwamen te staan. Diverse groeperingen en bekende Nederlanders voerden acties voor beter dierenwelzijn en diergezondheid. De emoties bij alle betrokkenen partijen liepen daarbij soms hoog op. Een zekere onbekommerdheid ten aanzien van de gezondheid en het welzijn van dieren maakte plaats voor een discussie over rechten, integriteit en intrinsieke waarde van dieren. Deze begrippen komen naar voren in debatten over vleesconsumptie⁶ en proefdiergebruik. Dergelijke morele vragen lijken voor velen te complex om met een eenvoudig 'ik ben voor of tegen' te beantwoorden.

Het lijkt erop dat in de afgelopen jaren de opvattingen over diergezondheid en dierenwelzijn in de samenleving en de politiek verder zijn gediversifieerd. Hierdoor is consensus over ethische kwesties ver te zoeken. Eensgezindheid lijkt er wel te zijn over het feit dat dieren wezens zijn met gevoel die pijn kunnen ervaren en dat de mens als redelijk wezen een zorgplicht heeft voor gehouden dieren.

In het huidige maatschappelijke en politieke debat kiest men er vaak voor alleen die deelargumenten te gebruiken die het eigen standpunt onderbouwen. Wanneer de diverse partijen op basis van verschillende, niet-overlappende uitgangspunten debatteren, zal het moeilijk zijn om tot gezamenlijk gedragen opvattingen te komen. Men dient weer te kiezen voor *dialog* in plaats van *debat* – en in deze dialoog dient ruimte te zijn voor *alle* ter zake doende meningen en feiten.

Swabe & L.J.E. Rutgers (Red.) *Het doden van dieren. Maatschappelijke en ethische aspecten* (Wageningen 2003) 23-30; Zweers, *Grondhoudingen ten opzichte van de natuur* (1989)

⁵ Onze eigen dieren; Dieren van anderen; Leuke dieren buiten; Enge dieren binnen en buiten; Gebruiksdieren; Kijkdieren.

⁶ Hierbij beroepen tegenstanders zich op de vermenselijking van het dier, terwijl voorstanders de verdierlijking van de mens als argument naar voren brengen. De tegenstanders claimen dat steeds minder mensen vlees eten, overstappen op biologisch vlees of vegetarisch worden. De cijfers van het LEI en PVE laten zien dat de vleesconsumptie de laatste decennia stabiel is en dat de biologische markt ca 2,5 % van het totale aanbod uitmaakt.

4 (Dier)ethische principes

Twee elementen uit de ethiek zijn van bijzonder belang voor deze zienswijze van de Raad voor Dierenaangelegenheden: het begrip *Intrinsieke Waarde* van dieren en het ethisch denkmodel van *Reflectief Evenwicht*.

4.1 Intrinsieke waarde

Waarom wordt er zo uitgebreid gepraat over het houden en gebruiken van dieren? We gebruiken immers ook planten en andere onderdelen van de natuur. Wat maakt dieren dan zo anders? In de Nota rijksoverheid en dierenbescherming (*CRM*, 1981), in het ontwerp Wet Dieren en in de Wet op de dierproeven (*Wod*) wordt dat als volgt geduid: dieren hebben een intrinsieke waarde. Dat betekent dat ze een waarde hebben die los staat van nut of gebruikswaarde. Ook als een koe geen melk geeft of als een muis niet in een proef zit heeft deze een waarde omwille van zichzelf.

De erkenning van een intrinsieke waarde van dieren kan op verschillende manieren worden onderbouwd.

Sommigen zijn van mening dat dieren die een met dat van de mens vergelijkbaar centraal zenuwstelsel hebben ongerief bewust kunnen ervaren, dat wil zeggen kunnen lijden, net als mensen. Vooral met betrekking tot het niveau van bewustzijn waarover dieren beschikken, bestaat geen eensgezindheid. De discussie over de vraag in hoeverre dieren beschikken over een bewustzijn – en voor welke diersoorten dit geldt – duurt voort. Vanuit het perspectief dat dieren leed kunnen ervaren geldt dat dieren er belang bij hebben dat zulk leed vermeden wordt en dat dieren daarin vergelijkbaar zijn met mensen. Dat betekent dat dieren, net als mensen, nooit zomaar leed toegebracht mag worden.

In praktijk resulteert dit in een benadering waarin dierenwelzijn centraal staat. Deze benadering van dierenwelzijn is gebaseerd op de ethische principes “Wel doen”, “Niet schaden”, “Autonomie” en “Rechtvaardigheid”⁷. Dit perspectief is duidelijk in de huidige wetgeving te herkennen, namelijk op die plekken waar de wet de noodzaak van het streven naar het vermijden van leed (ongerief) van dieren benadrukt en waar deze het belang van dierenwelzijn onderstreept.

Een andere onderbouwing van intrinsieke waarde ontkent het belang van welzijn niet, maar stelt dat we dienen te beginnen met een houding van *respect* voor de dieren. Het belangrijkste is niet of ons handelen welzijn voor het dier tot gevolg heeft, maar of een handeling respect voor het dier en zijn beschermwaardigheid weerspiegelt. Dat dier verdient zulk respect omdat het bepaalde denkvermogens heeft, zoals bewustzijn of leervermogen of omdat het doelgericht gedrag vertoont. Ook deze lijn is terug te vinden in de wetgeving, bijvoorbeeld in de inleiding van de Wet Dieren waarin gesproken wordt over het “besef van de noodzaak tot respectvolle omgang met dieren”.

Erkenning van de intrinsieke waarde van het dier betekent dat het gebruik van dieren zal moeten worden gerechtvaardigd. Er zal dus een afweging gemaakt moeten worden van de belangen van de mens tegenover de belangen van het dier. Wat daarbij wel of niet acceptabel is, en de voorwaarden waaronder het gerechtvaardigd is om dieren te gebruiken, zal moeten worden beargumenteerd.

4.2 Reflectief Evenwicht

Over het algemeen gaat de ethische discussie over dieren vooral over de positie en belangen van *dieren*. Dat is niet zo vreemd, want de discussie over de aanvaardbaarheid van diergebruik begint pas als we dieren moreel serieus nemen. In de praktijk vinden we echter niet alleen dieren moreel waardevol, maar vinden we ook andere zaken zoals volksgezondheid, veiligheid, milieu en economie belangrijk.

Wanneer dieren gebruikt worden ten behoeve van de gezondheid en het welzijn van de mens dan kunnen de belangen van het dier botsen met die van mensen. Dat roept de

⁷ Beauchamp T L, Childress J F. (2001) *Principles of Biomedical Ethics*. (5e editie)Oxford University Press,Oxford.

ethische vraag op of – en zo ja, wanneer – we er moreel goed aan doen dieren te ‘gebruiken’ en dus de belangen van de mens boven de belangen van het dier te stellen.

Hoe kan die ingewikkelde vraag beantwoord worden? Er zijn diverse ethische afwegingsmethoden ontwikkeld om antwoorden te vinden en om verschillende antwoorden op hun kwaliteit te vergelijken en te beoordelen. Een van die methoden is het streven naar een zogenaamd *reflectief evenwicht*⁸. Bij *reflectief evenwicht* gaat het om het maken van een beredeneerde afweging, waarin geprobeerd wordt om gevoelsmatige inschattingen, principes en relevante feiten met elkaar in evenwicht te brengen.

Het proces van *reflectief evenwicht* begint bij onze gevoelsmatige inschattingen: de eerste indrukken. In discussies over dieren komen vaak intuïtieve antwoorden naar voren. Voor het zoeken naar een reflectief evenwicht zijn deze intuïties een belangrijk signaal. Ze tonen meestal aan dat er een probleem of vraag speelt. Tegelijk zijn ze niet meer dan een begin. Een eerste reactie kan waardevol zijn, maar mensen kunnen er ook volledig naast zitten uit onwetendheid, bijvoorbeeld omdat iemand het doel van een diergebruik onjuist inschat of de belangen van het dier niet serieus neemt.

Zeker bij de gevoelsmatige inschattingen bestaat het gevaar dat iemand alleen oog heeft voor dat wat hij zelf wil zien. Dat botst met het beginsel van de ethiek dat degene die een ethische afweging maakt, probeert om de belangen van *alle* partijen in de afweging serieus te nemen. Daarnaast kunnen gevoelsmatige morele oordelen tegenstrijdig zijn: waar de ene persoon geen probleem heeft met een gebruiksdoel kan een andere persoon van mening zijn dat hetzelfde doel volledig onaanvaardbaar is. Daarom is het voor de ethische afweging niet voldoende om alleen te kijken naar gevoelsmatige inschattingen.

In het streven naar een *reflectief evenwicht* zijn nog twee andere onderdelen essentieel. Ten eerste is het van belang om duidelijk te maken welke *ethische principes* ten grondslag liggen aan de gevoelsmatige inschattingen. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de twee eerder genoemde principes om dieren moreel serieus te nemen (‘dieren kunnen net als mensen onwelzijn ervaren’ en ‘dieren dienen gerespecteerd te worden’), maar ook om het principe dat wij de gezondheid van mensen dienen te bevorderen of het principe dat de autonomie van burgers gerespecteerd dient te worden.

Ten tweede spelen *feiten* een belangrijke rol in de ethische afweging. Bijvoorbeeld, wanneer iemand het gevoel heeft dat een bepaald gebruik niet problematisch is omdat er bij het dier in zijn gedrag geen ‘ongerief’ wordt gezien, dan is het relevant om vast te stellen of dit gebruik ook echt geen ongerief met zich meebrengt. Evenzo is het relevant om te weten wanneer negatieve factoren (honger, dorst, angst) het welzijn van een dier daadwerkelijk aantasten; zo is het bijvoorbeeld biologisch zinvol om angstig op een nieuwe omgeving te reageren en zal het welzijn pas dan aangetast zijn als het dier niet in staat is om te wennen aan de nieuwe omgeving.

In de methode van het *reflectief evenwicht* worden ethische principes en relevante feiten gebruikt om kritisch over gevoelsmatige inschattingen na te denken. Dit vraagt om een kritische blik naar de overeenkomsten en verschillen tussen de eerste indruk, de principes en de feiten. Als daaruit een inconsistentie blijkt, dan gaat men op zoek naar de oorzaak en kijkt men welke onderdelen er aangepast dienen te worden. Als er een overeenkomst is bereikt tussen de gevoelsmatige inschattingen, de principes en de feiten dan kunnen we spreken van een *reflectief evenwicht*.

Voor een complete morele afweging is het dus noodzakelijk dat men beschikt over voldoende kennis en dat men zich bewust is van en nagedacht heeft over zijn eigen principes én over de principes die men bindend acht voor de samenleving.

⁸ Rawls, J., 1972; Van der Burg & Van Willigenburg, 1998

5 Overwegingen

Deze zienswijze van de Raad voor Dierenaangelegenheden gaat over de te agenderen (ethische) vraagstukken voor het dierenwelzijns- en diergezondheidsbeleid in Nederland. In de huidige Nederlandse maatschappij zijn er zeer uiteenlopende visies op het belang van het dier en het gewicht dat aan dat belang moet worden toegekend in de afweging met andere belangen. Het objectief en eerlijk afwegen van *alle* belangen is niet voor iedereen even gemakkelijk. Ook zijn de afwegingen die ten grondslag liggen aan het huidige dierbeleid vaak niet voor iedereen zichtbaar. Als gevolg hiervan lijken maatschappelijke opvattingen over het dierbeleid meer gebaseerd op gevoelsmatige inschattingen dan op consistente (morele) afwegingen. Daarnaast lijkt de overheid – maar ook de wetenschap – op dit onderwerp van de burger ‘vervreemd’ te zijn: weten we eigenlijk wel hoe ‘de maatschappij’ over dieren denkt? Wat zijn de maatschappelijk breed gedeelde morele waarden in het denken over dieren?

De Raad is van mening dat het toekomstige (overheids)beleid meer op transparantie, consistentie en het maken van heldere en onderbouwde afwegingen gebaseerd moet zijn.

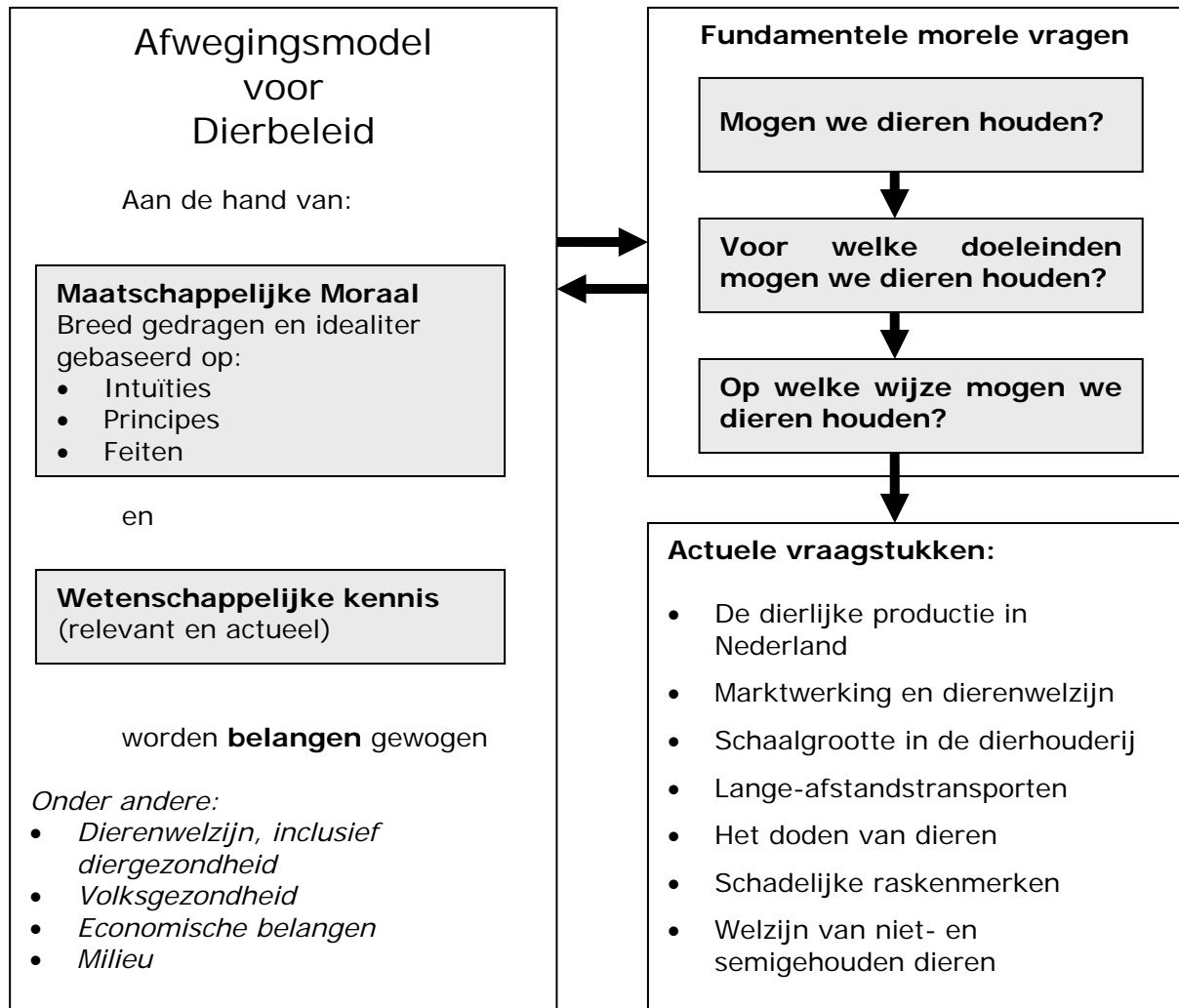
5.1 Afwegingsmodel voor Dierbeleid

De Raad is van mening dat het toekomstige dierbeleid gebaseerd dient te zijn op een – openbaar, transparant en integraal – ‘Afwegingsmodel voor Dierbeleid’. De afweging die ten grondslag ligt aan het uiteindelijke beleid op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid dient transparant gemaakt te worden.

Bij het opstellen van het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* dient gebruik gemaakt te worden van de meest recente wetenschappelijke kennis en maatschappelijk breed gedragen morele opvattingen ten aanzien van dierhouderij, dierenwelzijn en diergezondheid. De Raad is van mening dat beleid en regelgeving telkens opnieuw, met de meest recente kennis en indachtig de heersende bestuurlijke context en maatschappelijke houding, geactualiseerd dienen te worden aan de hand van het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid*. De Raad adviseert de minister daartoe om de maatschappelijke kennis en moraal ten aanzien van dieren regelmatig te inventariseren in een *Trendanalyse Denken over Dieren*.

De *factoren* die naar mening van de Raad minimaal meegenomen moeten worden in het afwegingsmodel zijn in het schema op de volgende pagina weergegeven.

Dit schema geeft ook de samenhang van het afwegingsmodel met de fundamentele morele vragen en de (daaruit volgende) actuele vraagstukken weer.

5.1.1 De maatschappelijke moraal

Ten aanzien van de vraag van de minister om de agendering te baseren op de heersende grondhoudingen in de maatschappij moet hierbij het volgende opgemerkt worden: er is relatief weinig wetenschappelijk onderzoek naar de specifieke opvattingen van mensen over dieren en over de mens-dierrelatie voorhanden. Voor deze agendering heeft de Raad onder ander gebruik gemaakt van het proefschrift *'Democratizing Animal Biotechnology'* van Frank Kupper (UvA, 2009), waarin bijvoorbeeld wordt beschreven dat grondhoudingen of attitudes niet alleen binnen de maatschappij uiteenlopen maar dat zelfs personen al naar gelang de context waarin dieren worden gebruikt van houding kunnen wisselen.

De Raad constateert dat een tweedeling in de maatschappij is opgetreden: enerzijds is de veehouderij in de loop der tijd meer en meer verzakelijkt, waarbij de dieren steeds meer uitsluitend als een productiemiddel gezien worden. Anderzijds worden gezelschapsdieren steeds vaker vermenschlijkt en krijgen ze de rol van gezinslid toebedeeld. Beide dierbeelden zijn gebaseerd op eenzijdig georiënteerde opvattingen en onvolledige informatie over dieren en doen geen recht aan het dier.

Een gebrek aan informatie weerhoudt mensen overigens niet van het hebben van een mening over dierenwelzijn en diergezondheid. Deze opvattingen blijken bovendien cultuur-, tijd-, plaats- en contextafhankelijk te zijn: een en dezelfde persoon kan in verschillende contexten verschillende opvattingen over dieren hanteren. Zo wordt een muis als gezelschapsdier anders bekeken dan een muis als proefdier of als plaagdier.

Daarnaast lijkt er een inconsistentie te bestaan tussen het belang dat mensen aan dierenwelzijn zeggen te hechten en datgene wat ze in de praktijk direct en indirect aan dierenwelzijn doen. Voorbeelden hiervan zijn het nog steeds geringe marktaandeel van vlees dat op een meer diervriendelijke wijze geproduceerd is en het in stand houden van erfelijke gebreken bij gezelschapsdieren. In deze context zegt het *Rathenau-instituut* in zijn recent verschenen rapport "Een strategische agenda voor het ethiekbeleid van LNV" van (2009) onder andere: *"Overheid en sector klagen vaak over de dubbele moraal van burgers (veel verlangen van voedsel maar er weinig voor willen betalen). Het is de vraag of dit fair is. Producenten zetten gewoonlijk immers forse reclamemiddelen in om vraag naar hun producten te creëren en zo in te grijpen in de markt, terwijl de - in de huidige constellatie haast tegennatuurlijke - vraag van consumenten naar duurzaam en diervriendelijk geproduceerd voedsel kennelijk spontaan moet ontstaan. De overheid op haar beurt besluit wel tot stevige ingrepen om roken of lood in benzine terug te dringen en het gebruik van autogordels af te dwingen, maar zet haar macht niet in om de voedselmarkt te herstructureren. Het is voor de agrosector belangrijk om te analyseren waarom de overheid het als haar taak beschouwt om te interveniëren zodra de volksgezondheid of de leefomgeving in het geding is, maar verwijst naar de vrije markt en de verantwoordelijkheid van burgers waar het dierenwelzijn en duurzaam voedsel betreft. Zonder een sterke argumentatie voor dit verschil in houding dreigt het verwijt van een dubbele moraal in ieder geval als een boemerang terug te keren."*

Dit alles in ogenschouw nemende is de Raad van mening dat het overheidsbeleid zich proactief moet richten op kennisverhoging en bewustwording van de burgers in Nederland ten aanzien van dierhouderij en dierenwelzijn. Pas wanneer mensen daadwerkelijk weten hoe dieren (moeten) worden gehouden en wanneer mensen in staat zijn hun eigen belangen reflectief af te wegen tegen de belangen van het dier, kunnen zij:

- een afgewogen en op feiten gebaseerd oordeel over de dierhouderij hebben.
- recht doen aan de behoeften van de dieren die van hun verzorging afhankelijk zijn.
- met recht een rol spelen in het sturen van dierenwelzijn in de dierhouderij door middel van marktwerking.

De Raad is van mening dat de kennis van burgers in Nederland ten aanzien van dierhouderij en dierenwelzijn vergroot moet worden, zodat de houding ten opzichte van dieren gebaseerd is op relevante en houdbare informatie en doordachte waarden. Daartoe dienen enerzijds onderwerpen als dierhouderij en dierenwelzijn opgenomen te

worden in het curriculum van het Nederlandse (basis-)onderwijs en dient anderzijds de transparantie in alle vormen van dierhouderij bevorderd te worden.

In de huidige beleidsvorming wordt – via de politieke besluitvorming – vooral gestuurd op datgene wat de burger *wil*. Als instrument voor de uitvoering van het beleid wordt echter vaak gekozen voor sturing op datgene wat de burger *doet*, namelijk voor sturing door middel van marktwerking. Consistent beleid waarbij niet alleen regelgeving maar ook (het bepalen van randvoorwaarden voor) marktwerking als sturingsinstrument ingezet kan worden is alleen mogelijk als de opvattingen van de burger consistent zijn en er samenhang is tussen datgene wat burgers zeggen te willen en wat zij daadwerkelijk doen. Om deze consistentie te bevorderen moet het beleid van de overheid er op gericht zijn dat burgers weten wat er gebeurt (transparantie), wat de afwegingen zijn om het te doen zoals het gebeurt (bewustwording) en wat hun eigen mogelijkheden zijn om situaties te verbeteren (bewust keuzegedrag).

Om (morele) afwegingen ten aanzien van dierenwelzijn en diergezondheid te kunnen maken hebben mensen niet alleen behoefte aan informatie, maar ook aan een referentiekader om deze informatie te kunnen plaatsen en een houding om morele afwegingen te willen maken. Om referentiekader en houding te kunnen ontwikkelen is kennis noodzakelijk.

5.1.2 Mogen wij dieren houden?

Het huidige beleid staat toe dat mensen dieren houden. Dit recht is overigens niet onvoorwaardelijk. De Raad constateert dat het feit dat dieren sinds mensenheugenis gehouden zijn voor hun vlees, melk, eieren, vacht, arbeid en gezelschap niet langer een voor iedereen toereikende onderbouwing blijkt te zijn voor het houden van dieren.

De Raad adviseert de minister van LNV om aan de hand van het 'Afwegingsmodel voor Dierbeleid' de principiële rechtvaardiging voor het houden van dieren transparant te maken. De centrale vraag zou daarbij moeten zijn: Op welke gronden komen wij tot het besluit dat het moreel aanvaardbaar is dat de mens dieren houdt?

5.1.3 Voor welke doeleinden mogen wij dieren houden?

De rechtvaardiging van het houden van dieren kan op uiteenlopende morele achtergronden en opvattingen gebaseerd zijn. De Raad constateert dat het gebruiksdoel om dieren te houden van grote invloed is op de opvattingen over de positie van het dier en de mens-dierrelatie. Dit vertaalt zich ook in het huidige beleid: zo heeft de Tweede Kamer in 2009 geoordeeld dat het houden van nertsen voor de bontproductie in Nederland niet langer een gerechtvaardigd gebruiksdoel is. De (morele) afweging die aan dat besluit ten grondslag ligt, is echter niet transparant gemaakt.

De Raad is van mening dat de (morele) afweging van het houden van dieren voor alle gebruiksdoelen expliciet gemaakt moet worden. De overheid zou dit bijvoorbeeld kunnen

uitwerken tot een 'Positief- en Negatieflijst Doelstellingen Diergebruik'⁹ als onderdeel van de 'Trendanalyse Denken over Dieren'.

5.1.4 Op welke wijze mogen we dieren houden?

Ten aanzien van de wijze waarop mensen dieren houden verwijst de Raad naar zijn zienswijze *Verantwoord Houden* ([RDA 2009/02, maart 2010](#)), over de rollen en verantwoordelijkheden ten aanzien van gehouden dieren.

De Raad is overigens van mening dat er ook een dergelijke zienswijze ten aanzien van niet- en semigehouden dieren moet komen, onder andere vanwege de publieke en politieke debatten over het welzijn van grote grazers in natuurgebieden.

Alle belangrijke dierenwelzijns- en diergezondheidsvraagstukken zijn in de kern terug te voeren op deze drie vraagstukken: mogen wij dieren houden, voor welke doeleinden mogen wij dieren houden en op welke wijze mogen wij dieren houden?

Dat wil echter niet zeggen dat we geen stappen in het dierbeleid kunnen zetten zonder eerst deze vraagstukken te beantwoorden. Voor een duurzaam en breed gedragen dierbeleid zullen echter de principiële, morele rechtvaardigingen voor het houden van dieren wel geadresseerd moeten worden.

5.2 Vraagstukken op de kortere termijn

De samenhang tussen de aanbevelingen van fundamentele aard wordt duidelijker wanneer we enkele vraagstukken die volgens de Raad op de korte termijn geadresseerd moeten worden, nader analyseren. Er is gekozen voor actuele vraagstukken waarover de maatschappelijke opvattingen recent sterk zijn veranderd, of waarover de maatschappelijke opvattingen sterk uiteen lopen.

De Raad is van mening dat voor een antwoord op onderstaande actuele vraagstukken een afweging volgens het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* nodig is en dat deze afweging openbaar, transparant en op basis van de meest recente wetenschappelijke kennis en breed gedeelde maatschappelijke opvattingen gemaakt dient te worden. Idealiter zijn de maatschappelijke opvattingen daarbij gebaseerd op een volwaardige ethische afweging, dus naast gevoelsmatige inschattingen ook op kennis, principes en ethische reflectie.

5.2.1 De dierlijke productie in Nederland

Dit vraagstuk lijkt in eerste instantie rechtstreeks terug te voeren op de morele vraag over de doeleinden waarvoor het gerechtvaardigd is om dieren te houden. Het gaat hier echter evengoed om een transparante afweging van belangen zoals economie, milieu, voedselveiligheid, voedselzekerheid, volksgezondheid, diergezondheid en dierenwelzijn. Ook gaat het over de mogelijkheid van burgers om als consument bewuste keuzes te kunnen maken.

We dienen daarbij overigens in ogenschouw te nemen dat de productiedierhouderij in Nederland een internationaal opererende, sterk exporterende bedrijfstak is. Beïnvloeding van het gedrag van *Nederlandse* consumenten zal dus, al naar gelang de productieketen, een zeer wisselend effect hebben. Bovendien kopen de Nederlandse consumenten niet alleen in Nederland geproduceerde voedingsmiddelen van dierlijke oorsprong: het staat de retail vrij om zijn producten in te kopen waar hij dat wil. Ook van deze producten moeten de dierenwelzijns-, milieu- en voedselveiligheidsaspecten etc. worden meegewogen.

⁹ Een dergelijke lijst kan niet los gezien worden van de *Positieflijst te houden dieren*. De Raad bracht daar in 2006 een advies over uit ([RDA 2006/10, Positieflijsten](#))

5.2.2 De rol van de overheid bij marktwerking en dierenwelzijn

De overheid dient een goed gereflecteerde afweging te maken welke positie zij wil en kan innemen ten aanzien van marktwerking in de dierhouderij.

Enerzijds is het wenselijk dat burgers zich bewust worden van de knelpunten in gangbare dierhouderijpraktijken en van hun eigen mogelijkheden om via bewust aankoopgedrag daar wat aan te doen. Anderzijds is het bezwaarlijk om dierhouderijpraktijken die de geldende regels in acht nemen te diskwalificeren.

Aan de hand van het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* dient in beeld te worden gebracht welke effecten de keuze voor of tegen marktwerking in de dierhouderij heeft op *alle* gerelateerde aspecten, waaronder voedselzekerheid, voedselveiligheid, dierenwelzijn en economie.

5.2.3 Schaalgrootte in de dierhouderij

De subjectieve waarde van een dier wordt deels bepaald door de aandacht die de mens aan een individueel dier kan geven. Heeft iemand één varken als hobbydier, dan heeft dit dier een geheel andere status dan zijn evenknie die in vijf maanden op een bedrijf met 3500 dieren wordt afgemest. Schaalgrootte wordt in die zin ervaren als op gespannen voet staande met de waarde van het dier als zodanig.

De bezwaren tegen schaalvergroting, bijvoorbeeld in de discussies over het ontwikkelen van megastallen voor varkens en pluimvee, vinden vaak hun oorsprong in de morele intuïtie dat verdergaande schaalvergroting leidt tot verdere 'verdingelijking' van het dier. De argumenten die in de discussie worden aangevoerd gaan echter vaak over dierenwelzijns-, volksgezondheids- en milieuaspecten. Overigens dient opgemerkt te worden dat kleinschalige dierhouderij geen garantie is voor een optimale waarborging van dierenwelzijn.

Een analyse van 'schaalgrootte' gerelateerd aan *alle* factoren van het afwegingsmodel lijkt nodig voor een duurzame beleidsontwikkeling.

5.2.4 Het transport van levende dieren over grote afstanden

In eerste instantie is ook dit een vraagstuk over de wijze waarop wij dieren houden. Wanneer we echter beslissingen nemen over de toelaatbaarheid van langeafstandstransporten voor dieren, beïnvloeden we daarmee rechtstreeks een aantal andere belangrijke factoren, zoals de ontwikkeling van de nationale (en internationale) vleesproductiesector. Zo zal bijvoorbeeld bij een verbod op langeafstandstransporten van levende biggen de weg naar verdergaande specialisatie van de Nederlandse varkenssector naar vermeerdering (waarbij het afmesten van vleesvarkens in het buitenland plaatsvindt) geblokkeerd worden. Een besluit over het verbieden van langeafstandstransporten vraagt dus om een zorgvuldige en transparante afweging van alle belangen die samenhangen met onder andere de productiedierhouderij in Nederland.

5.2.5 Het doden van dieren

De toenemende maatschappelijke protesten tegen het onbedweld slachten van dieren, maar ook tegen het doden van en de dodingmethoden voor schadelijke dieren en overtollige dieren, vragen om een hernieuwde afweging van de belangen van mens en dier. In het geval van onbedweld ritueel slachten zijn dit onder andere dierenwelzijn en vrijheid van godsdienstuitoefening.

Ook het doden van gezonde dieren als onderdeel van het beleid rond bestrijding van dierziekten dient heroverwogen te worden. Hierbij dienen *alle* aspecten, waaronder dierenwelzijn, diergezondheid, volksgezondheid, voedselveiligheid en economie, in het licht van de meest recente wetenschappelijke ontwikkelingen en rekening houdend met de heersende maatschappelijke opvattingen, transparant en integraal afgewogen te worden. Dit is vooraleerst een taak van de overheid.

5.2.6 Het fokken van dieren met schadelijke raskenmerken

Bepaalde raskenmerken van gezelschapsdieren leveren gezondheids- en welzijnsschade voor het dier op. Zo kan bijvoorbeeld extreme kortschedeligheid bij sommige honden- en kattenrassen oog-, huid- en ademhalingsproblemen veroorzaken¹⁰. Veel mensen zijn zich daar niet van bewust, zijn van mening dat de welzijnsaantasting minder erg is dan veterinaire experts beweren, of laten in hun (veelal onbewuste) afweging andere belangen zoals hun eigen esthetische beleving zwaarder wegen dan de belangen van het dier.

Overigens zijn ook in de fokkerij van paarden, hobbydieren en productiedieren schadelijke raskenmerken te identificeren. De Raad zal in zijn zienswijze over *Fokkerij en Voortplantingstechnieken* (verwacht eind 2010) daar dieper op ingaan.

5.2.7 Het welzijn van niet- of semigehouden dieren in natuurgebieden

Dit vraagstuk richt zich vaak rechtstreeks op een zeer beperkt aspect van het leven van de betreffende dieren, naar analogie van de vraag op welke wijze wij dieren mogen houden. In feite gaat het hier echter over de vraag waar de grens ligt tussen 'gehouden' en 'niet-gehouden'. Daarnaast moet overwogen worden in hoeverre de mens verantwoordelijk is voor het welzijn van niet- en semigehouden dieren.

¹⁰ Zie o.a. het RDA rapport [Fokken met recreatiedieren](#) (2002)

6 Conclusies en aanbevelingen

Met het oog op deze maatschappelijke ontwikkelingen en de veranderingen in het denken over dieren komt de Raad tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

- I. Ten aanzien van het overheidsbeleid op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid constateert de Raad dat dit consistent en transparanter kan en moet. De Raad is van mening dat de overwegingen die ten grondslag liggen aan het beleid en de regelgeving op dit gebied transparant moet worden gemaakt. Ten behoeve van de transparantie en consistentie van haar beleid zou de overheid zich moeten bedienen van een – openbaar, transparant en integraal – *'Afwegingsmodel voor Dierbeleid'*.

Dit Afwegingsmodel voor Dierbeleid dient gebruik te maken van de meest recente wetenschappelijke kennis en van de maatschappelijk breed gedragen morele opvattingen ten aanzien van dierhouderij, dierenwelzijn en diergezondheid. Dit impliceert dat beleid en regelgeving telkens opnieuw, met de meest recente kennis en indachtig de heersende maatschappelijke opvattingen, geactualiseerd dienen te worden. Het impliceert tevens dat de overheid de kennis en morele opvattingen over dieren regelmatig inventariseert in een *'Trendanalyse Denken over Dieren'*.

Bij het opstellen van het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* dient een veelheid aan belangen afgewogen te worden, die samenhangen met de dierhouderij in Nederland. De Raad is van mening dat daarbij ten minste de volgende belangen aan bod moeten komen: volksgezondheid, dierenwelzijn, milieu en economie.

- II. De Raad constateert dat het – historische – feit dat mensen dieren houden tegenwoordig niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Daarom dient het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* als eerste gebruikt te worden voor een heroverweging van de principiële rechtvaardiging van het houden van dieren: Op welke gronden komen wij tot het besluit dat het moreel aanvaardbaar is dat de mens dieren houdt?
- III. De Raad constateert tevens dat de gebruikscontext (het doel waarvoor dieren worden gehouden) van groot belang is voor de opvattingen die mensen hebben over de positie van het dier en over de mens-dierrelatie. Zo mag een nerts nog wel als gezelschapsdier worden gehouden, terwijl de Tweede Kamer onlangs besloten heeft dat het houden van nertsen voor de bontproductie niet langer acceptabel is in Nederland¹¹. De Raad is van mening dat de (morele) afweging van het gebruik van dieren voor alle gebruiksdoelen expliciet moet worden gemaakt. De overwegingen die hebben geleid tot het wel of niet goedkeuren van het houden van dieren voor alle diverse doeleinden dienen aan de hand van het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* te worden geactualiseerd. Dit zou bijvoorbeeld moeten leiden tot een *'Positief- en Negatieflijst Doelstellingen Diergebruik'*.
- IV. Ten aanzien van de wijze waarop wij dieren houden verwijst de Raad naar zijn zienswijze *Verantwoord Houden* (gepubliceerd maart 2010), over de rollen en verantwoordelijkheden ten aanzien van gehouden dieren. De Raad is van mening dat er ook een dergelijke zienswijze ten aanzien van niet- en semigehouden dieren moet komen, onder andere vanwege de publieke en politieke debatten over het welzijn van grote grazers in natuurgebieden. Daarbij is de Raad van mening dat het *Afwegingsmodel voor Dierbeleid* ook ingezet kan worden om tot een heldere en maatschappelijk breed gedragen definitie te komen van 'gehouden' en 'niet gehouden' – en de eventuele gradaties daarin.
- V. Tot besluit is de Raad van mening dat de kennis van burgers in Nederland ten aanzien van dierhouderij en dierenwelzijn vergroot moet worden, zodat morele opvattingen vooral gebaseerd zijn op relevante en juiste informatie en een zorgvuldige afweging van alle relevante factoren. Daartoe dienen onderwerpen als dierhouderij en dierenwelzijn opgenomen te worden in het curriculum van het Nederlandse (basis)onderwijs en dient de transparantie in alle vormen van dierhouderij zodanig bevorderd te worden, dat een afweging op basis van relevante en juiste informatie door de burger mogelijk is.

¹¹ Zie ook: *Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van productiedoelen in de dierhouderij*, Rathenau (2000)

Colofon

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit adviseert over vraagstukken betreffende dierenwelzijn en diergezondheid. De Raad baseert zich daarbij op de meest recente wetenschappelijke, maatschappelijke en ethische ontwikkelingen.

De RDA bestaat uit ca. veertig deskundigen die op persoonlijke titel, zonder last of ruggespraak, zitting hebben in de Raad. Elke zienswijze van de Raad wordt afgerond door een Forum. Een Forum bestaat uit raadsleden met voor het vraagstuk relevante expertise, eventueel aangevuld met externe deskundigen. Het Forum stelt, gehoord hebbende alle raadsleden en in overeenstemming met de voorzitter van de Raad, de zienswijze vast. Een zienswijze van de RDA is – daarmee – nadrukkelijk een product van de gehele Raad.

De Raad voor Dierenaangelegenheden bestaat uit de volgende deskundigen:

De heer A. Achterkamp	De heer prof. dr. P.A. Koolmees *
De heer prof. dr. ir. J.A.M. van Arendonk	De heer ir. J. Lokhorst
Mevrouw dr. H.M.G. van Beers-Schreurs *	De heer dr. C. van Maanen
De heer dr. F.W.A. Brom	Mevrouw prof. dr. F. Ohl *
De heer W.H.B.J. van Eijk	Mevrouw drs. P.I. Polman, MPH
Mevrouw prof. mr. A.A. Freriks	De heer ir. P. Poortinga *
De heer prof. dr. L.J. Hellebrekers *	De heer ir. F.C. van der Schans *
De heer prof. dr. ir. W.H. Hendriks	Mevrouw dr. M.M. Sloet van
Mevrouw dr. S.A. Hertzberger	Oldruitenborgh - Oosterbaan
Mevrouw J.E. Hesterman	De heer prof. dr. F.J. van Sluijs *
De heer A.J.M. van Hoof *	De heer prof. dr. J.A. Stegeman
De heer dr. ing. H. Hopster *	De heer ir. M.H.A. Steverink, MFM
De heer prof. dr. ir. R.B.M. Huirne	De heer H.W.A. Swinkels *
De heer ir. M.J.B. Jansen	De heer prof. dr. H. Vaarkamp, <i>voorzitter</i>
De heer prof. dr. ir. M.C.M. de Jong	Mevrouw drs. H.M. van Veen
Mevrouw ir. M. de Jong-Timmerman *	De heer P.J. Vingerling
De heer J.Th. de Jongh *	De heer prof. dr. C.M.J. van Woerkum
De heer drs. J. Kaandorp	De heer W. Zwanenburg *
De heer prof. dr. F. van Knapen	

De raadsleden die het Forum voor deze zienswijze vormden zijn in de lijst gemarkeerd met een asterisk. De heer dr. F.L.B. Meijboom (Universiteit Utrecht, Ethiek Instituut) werd als extern deskundige toegevoegd aan dit Forum.

Meer informatie over de Raad voor Dierenaangelegenheden vindt u op de website: www.RDA.nl
Daar kunt u ook alle eerder uitgebrachte adviezen downloaden. U kunt zich tevens abonneren op de RDA-nieuwsbrief.

Raad voor Dierenaangelegenheden
Postbus 20401
2500 EK 's-Gravenhage
T: 070-378 5266
E: info@rda.nl